

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Обліково-фінансовий факультет
Кафедра українознавства та суспільних наук

ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» денної та заочної форм здобуття вищої освіти

Миколаїв
2026

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № 10 від «22» червня 2026 р.

Укладач:

Борко Т. М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри українознавства та суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Фурс О. Й. – кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету економіки і технологій

Мазур В. М. – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології спеціальної освіти та здоров'я людини Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна»

Психологія девіантної поведінки : плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» денної та заочної форм здобуття вищої освіти / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2026. 30 с.

УДК 159.97

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Структурно-модульна схема вивчення дисципліни.....	6
Змістовий модуль 1. Девіантна поведінка як психологічна проблема.....	8
ПЛАН ПЗ 1. Тема 1. Поняття девіантної поведінки у психології.....	8
ПЛАН ПЗ 2. Тема 4. Соціально-психологічна детермінація девіантної поведінки.....	9
ПЛАН ПЗ 3-4. Тема 5. Вивчення девіантної особистості та її оточення...	11
Змістовий модуль 2. Класифікація девіантної поведінки.....	13
ПЛАН ПЗ 5. Тема 8. Агресивна поведінка як форма прояву девіації.....	13
ПЛАН ПЗ 6. Тема 9. Делінквентна та віктимна поведінка.....	15
ПЛАН ПЗ 7. Тема 10. Девіантна поведінка у дитячому і підлітковому віці.....	17
Змістовий модуль 3. Проблеми профілактики і корекції девіантної поведінки.....	19
ПЛАН ПЗ 8. Тема 13. Профілактика девіантної поведінки.....	19
ПЛАН ПЗ 9. Тема 14. Психологічна корекція девіантної поведінки.....	20
ПЛАН ПЗ 10. Тема 15. Основні форми психологічної корекції девіантної поведінки	21
Форма підсумкового контролю, критерії оцінювання результатів навчання.....	24
Список рекомендованих джерел.....	27

ВСТУП

Дисципліна «Психологія девіантної поведінки» спрямована на вивчення психологічних закономірностей та причин відхилень у поведінці індивіда, що не відповідають соціальним нормам. Здобувачі вищої освіти знайомляться з типологією девіантної поведінки, особливостями її проявів, а також чинниками соціального, психологічного й біологічного впливу. Курс включає аналіз механізмів виникнення девіацій, їхнього впливу на особистість і суспільство, а також методів психологічної діагностики та корекції. Особлива увага приділяється профілактиці девіантної поведінки та формуванню адаптивних соціальних навичок.

Мета ознайомлення студентів із основними проблемами, змістом, видами, психологічними чинниками та особливостями організації діагностики, профілактики і корекції девіантної поведінки.

Завдання:

- оволодіння категоріально-термінологічним апаратом психології девіантної поведінки, поняттями «соціальна норма» і «девіантна поведінка»;
- формування знань про закономірності чинники та механізми виникнення девіацій, проблем фізіологічних та психологічних механізмів основ психічної діяльності та загальні закономірності розвитку особистості;
- ознайомлення із основними соціологічними та психологічними моделями виникнення девіантної поведінки;
- ознайомлення студентів з основними методами діагностики психологічних властивостей, емоційно-вольової сфери осіб із девіантною поведінкою. Формувати уміння здійснювати аналіз особливостей особистості із девіантною поведінкою;
- формування здатності будувати програму психологічної профілактики та психологічного супроводу підлітків та юнаків із девіантною поведінкою.

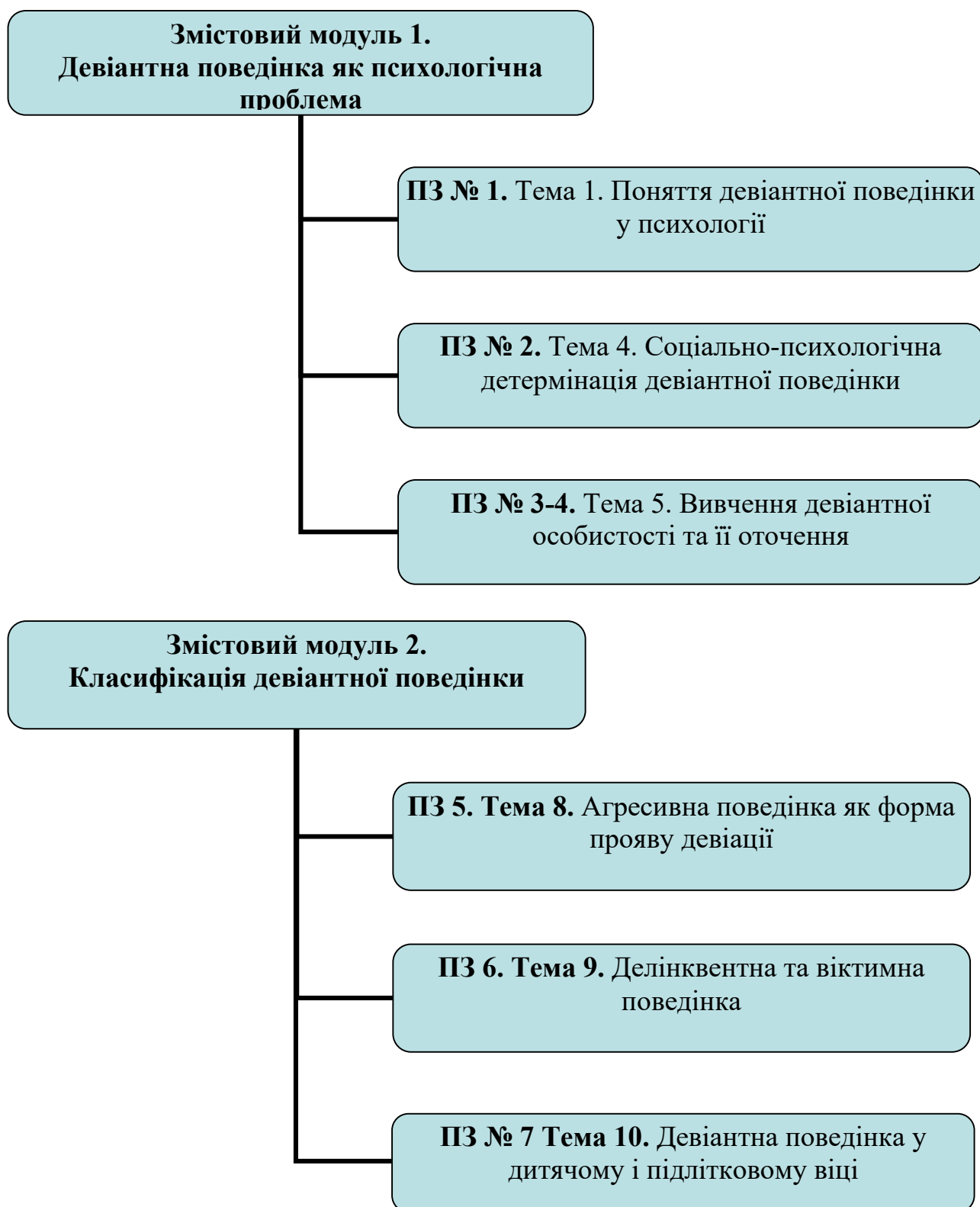
Предметом вивчення дисципліни є загальні теоретичні та методологічні підходи до пояснення причин та механізмів виникнення девіантної поведінки, когнітивні, емоційні установки та поведінкові реакції, що супроводжують окремі види девіацій, а також вікові та гендерні відмінності. У рамках курсу здобувачі ознайомляться із поняттями «девіантна поведінка», «агресивна поведінка», «суїцид», «віктимність», «делінквентна поведінка», «психологічна корекція девіантної поведінки».

Практичні заняття з курсу «Психологія девіантної поведінки» проводяться із здобувачами вищої освіти протягом семестру згідно з програмою курсу з метою закріплення теоретичних знань. Викладачем, який веде практичні заняття, здійснюється поточний контроль рівня знань з теми, яку винесено на обговорення шляхом оцінювання виступів з питань та відповідей на них, участі у дискусії, індивідуальної співбесіди зі здобувачем вищої освіти за темою групового обговорення та за індивідуальним завданням. Різні форми участі у практичному занятті оцінюються відповідно до критеріїв, з якими здобувачі вищої освіти заздалегідь ознайомлюються.

Підготовка до участі у практичному занятті повинна носити творчий характер. Попередньо здобувач вищої освіти має вивчити відповідні теми за рекомендованою літературою, список якої наведено в кінці робочої програми.

З незрозумілих питань курсу здобувач вищої освіти може одержати консультацію викладача дисципліни у відповідні дні, за графіком, установленим кафедрою.

СТРУКТУРНО-МОДУЛЬНА СХЕМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

**Змістовий модуль 3.
Проблеми профілактики і корекції
девіантної поведінки**

ПЗ 8. Тема 13. Профілактика девіантної поведінки

ПЗ 9. Тема 14. Психологічна корекція девіантної поведінки

ПЗ 10. Тема 15. Основні форми психологічної корекції девіантної поведінки

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ПЛАН ПЗ № 1. Тема 1. Поняття девіантної поведінки у психології

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Поняття девіації у психології.
2. Соціальні норми і соціальний контроль.
3. Соціальні функції девіантної поведінки.

II. Практична частина

Завдання:

1. Аналіз ситуації (кейс)

Ситуація: учень 9-го класу, 15 років. Останні 3 місяці став прогулювати уроки, конфліктувати з вчителями, з'явився запах тютюну. Раніше навчався добре, був спокійним. Батьки розлучилися пів року тому. Підліток почав проводити час у компанії старших хлопців, які схильні до дрібних крадіжок.

Завдання:

1. *Визначте вид девіації.*
2. *Виявіть чинники:* що стало «пусковим механізмом»?
3. *Запропонуйте методи діагностики:* які тести чи методики ви б використали?

2. Класифікація проявів (таблиця)

Заповніть таблицю, розподіливши форми девіації за групами:

Група девіації	Приклади проявів
Аутодеструктивна	
Адиктивна	
Делінквентна	
Позитивна девіація	

3. План корекційної роботи

Сформулюйте 3-4 кроки, які має зробити психолог у роботі з таким підлітком.

Ключові слова : девіантологія, девіація, превентивна психологія, норми, соціальні норми, девіантна поведінка.

Key words : deviantology, deviation, preventive psychology, norms, social norms, deviant behavior.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння поведінкової норми та відхилення від цієї норми».

Тестові завдання

1. Яка галузь досліджує вплив соціальних структур і норм на девіантну поведінку?
 - a) психологія;
 - b) соціологія;
 - c) юриспруденція;
 - d) медицина.
2. Який напрям превентивної психології передбачає раннє виявлення схильності до девіацій?
 - a) діагностика;
 - b) корекція;
 - c) соціальна адаптація;
 - d) реабілітація.
3. Девіантна поведінка серед підлітків та студентів відноситься до:
 - a) специфіки груп ризику;
 - b) адиктивної поведінки;
 - c) гуманізації контролю;
 - d) цифрової девіації.
4. Хто пов'язаний із розвитком поняття «девіантність» та «девіація»?
 - a) Зигмунд Фрейд;
 - b) Еміль Дюркгейм;
 - c) Карл Юнг;
 - d) Б.Ф. Скіннер.
5. Девіація (лат. deviatio) означає:
 - a) позитивний розвиток особистості;
 - b) відхилення від встановлених у суспільстві норм;
 - c) виключно злочинність;
 - d) соціальну адаптацію.

ПЛАН ПЗ № 2. Тема 4. Соціально-психологічна детермінація девіантної поведінки

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Проблеми порушення соціалізації: чинники, механізми регуляції.
2. Девіантна поведінка як порушення соціалізації особистості. Соціальні функції девіантної поведінки.
3. Сімейне виховання як чинник девіації у підлітковому віці.
4. Особливості самоорганізації часу як чинник девіантної поведінки.

II. Практична частина

1. Аналітичне завдання: «Карта детермінант»

Розподіліть перелічені типи та чинники девіантної поведінки за категоріями: психологічні, соціальні та поведінкові ознаки.

Перелік для аналізу: низька самооцінка, вплив деструктивної субкультури, акцентуації характеру, економічна нестабільність у країні, сімейні конфлікти, схильність до ризику, відсутність соціального контролю.

Завдання: складіть порівняльну таблицю та обґрунтуйте, який чинник є ключовим для підліткового віку.

2. Кейс-стаді: «Діагностика ситуації»

Проаналізуйте наведений випадок (кейс) та визначте провідну детермінацію:

Ситуація: підліток із повної сім'ї почав прогулювати школу, приєднався до групи, що займається дрібними крадіжками. Батьки авторитарні, вимагають лише високих оцінок.

Завдання:

1. Виділіть ознаки делінквентної поведінки у цьому прикладі.

2. Визначте соціальну детермінанту та психологічну.

3. Практичне завдання: «Аналіз дефектів соціалізації та механізмів їх корекції»

Мета: навчитися розрізняти чинники порушення соціалізації та визначати адекватні механізми психосоціальної регуляції.

Ситуаційний аналіз (кейс)

Опис: Артем (14 років). Змінив школу через переїзд. У попередній школі був лідером, але мав конфлікти з вчителями. У новому класі потрапив до групи підлітків, які демонструють зневагу до навчання та вживають вейпи. Батьки Артема постійно на роботі, спілкування зводять до контролю оцінок та фінансового забезпечення. Артем почав прогулювати уроки, став агресивним у відповідь на зауваження.

Завдання до кейсу:

1. Визначте чинники порушення соціалізації (мікро-, мезо-, макрорівні).

2. Який механізм соціалізації спрацював у цьому випадку?

3. Запропонуйте засоби регуляції поведінки.

4. Термінологічний диктант

Дайте чітке визначення та наведіть приклади для таких понять: соціальна девіація, делінквентність, адикція, соціальний контроль.

Ключові слова : соціалізація, соціальна дезадаптація, сімейне виховання, спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, престиж, популярність, неформальні групи, десоціалізуючі впливи, пошукова діяльність.

Key words : socialization, social maladjustment, family upbringing, personality orientation, value orientations, prestige, popularity, informal groups, desocializing influences, search activity.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння детермінант девіантної поведінки».

Тестові завдання

1. Основна ідея біологічного підходу полягає в тому, що:
 - a) поведінка формується виключно культурою;
 - b) девіація є результатом економічних криз;
 - c) причини відхилень закладені у фізичній природі людини;
 - d) соціальні норми повністю визначають поведінку.
2. Дослідження близнюків і прийомних дітей показують, що:
 - a) існує «ген злочинності»;
 - b) окремі риси (імпульсивність, агресивність) можуть успадковуватися;
 - c) агресія формується лише через виховання;
 - d) соціальне середовище не має значення.
3. Порушення роботи якої частини мозку пов'язують із проблемами самоконтролю?
 - a) мозочка;
 - b) гіпоталамуса;
 - c) префронтальної кори;
 - d) потиличної кори.
4. Підвищений рівень якого гормону часто корелює з агресивною поведінкою?
 - a) окситоцину;
 - b) пролактину;
 - c) тестостерону;
 - d) тироксину.
5. Соціалізація – це:
 - a) процес біологічного дозрівання
 - b) процес засвоєння норм, цінностей і соціальних ролей
 - c) механізм генетичної передачі поведінки
 - d) система правових санкцій

ПЛАН ПЗ № 3-4. Тема 5. Вивчення девіантної особистості та її оточення

І. Теоретична частина: зміст питання

1. Діагностично значимі ознаки соціальної дезадаптації.
2. Схема аналізу девіантної поведінки.
3. Методи вивчення схильності до девіантної поведінки у соціології та психології.
4. Методи дослідження соціально-психологічної адаптованості (К. Роджерс, Р. Даймонд), схильності до девіантної поведінки (СДП) (О. М. Орел).
5. Використання ПДО (А. Є. Лічко) у діагностиці девіантної поведінки підлітків.

6. Карта спостереження (Ю. Клейберг) у роботі з девіантними молодшими школярами та підлітками.

II. Практична частина

Завдання 1.

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння сучасних методів психокорекції девіантної поведінки»

Завдання 2.

1. Кейс-стаді: «Профіль девіанта»

Завдання: на основі реального випадку (з практики, ЗМІ або художньої літератури) скласти карту девіантної поведінки особистості.

Складові аналізу: визначити тип девіації (аддиктивна, делінквентна, патохарактерологічна тощо).

Чинники: виділити біологічні, психологічні та соціальні передумови.

Результат: сформулювати «гіпотезу походження» що саме стало пусковим механізмом.

Завдання 3.

«Соціальна ситуація розвитку»

Метод: анкетування та аналіз документів.

Завдання: розробити міні-анкету (5–7 питань) для вивчення мікросередовища особистості.

Фокус опитування:

1. Рівень залученості в дозвіллієві групи (де і з ким проводить час).
2. Ставлення до загальноприйнятих норм (чи вважає «нормою» дрібні крадіжки, куріння, прогули).
3. Якість стосунків у сім'ї та з викладачами/колегами.

Метод соціометрії (опційно): складіть карту зв'язків у групі, щоб знайти «ізольованих» осіб або лідерів деструктивних мікрогруп.

Результат етапу: визначення зовнішніх чинників, що стимулюють або стримують девіацію.

Ключові слова : дитячо-батьківські стосунки, акцентуації характеру, психопатії, схильність до девіантної поведінки.

Key words : child-parent relationships, character accentuations, psychopathy, tendency to deviant behavior.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння сучасних методів психокорекції девіантної поведінки».

Питання для контролю та самоконтролю

1. Які специфічні психологічні риси найчастіше притаманні девіантній особистості?
2. Що таке акцентуації характеру і яким чином вони можуть виступати передумовою для формування девіантної поведінки під впливом стресу?
3. Як девіантна особистість сприймає власну поведінку?
4. У чому полягає відмінність між первинною девіацією та вторинною девіацією?
5. Які типи дисфункціональних родин мають найбільший девіантогенний потенціал? Як саме стилі виховання (гіперопіка, гіпоопіка, жорстоке ставлення) впливають на підлітка?
6. Що таке референтна група і чому в підлітковому віці її вплив часто стає сильнішим за вплив батьків чи вчителів?
7. Як середовище однолітків може закріплювати або провокувати девіантні прояви через механізми конформізму та групового тиску?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ТА ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

ПЛАН ПЗ № 5. Тема 8. Агресивна поведінка як форма прояву девіації

І. Теоретична частина: зміст питання

1. Психологічний зміст агресивності. Агресія і агресивна поведінка.
2. Основні підходи до пояснення природи агресивної поведінки:
 - фрустраційні теорії;
 - теорія соціального научіння;
 - особливості агресивної поведінки у дитячому віці.
3. Агресивність як прояв дезадаптації у підлітковому віці.
4. Умови формування агресивної поведінки.

ІІ. Практична частина

Завдання 1.

Складіть профіль агресивної особистості (психологічний профіль агресивної особистості включає сукупність поведінкових, емоційних та світоглядних характеристик, спрямованих на заподіяння шкоди іншим або підкорення їх своїй волі).

Завдання 2.

Ознайомитися з методиками та подати їх у практичній роботі для науково обґрунтованої корекції підліткової агресивності як прояву дезадаптації використовують методики, спрямовані на екологічне відреагування гніву, розвиток саморегуляції та емпатії:

1. Методика «Я-повідомлення» (Томас Гордон, Юлія Гіппенрейтер).

2. Техніка «Листи гніву» (методика часто зустрічається у роботах О. Златогорської та в програмах арт-терапії).

3. Вправа «Малюнок гніву» (Активно використовується в програмах Г. Лаут та Н. Шевандріна).

4. Вправа «Король» (В. Оклендер).

5. Техніка «М'язова релаксація» (Едмунд Джекобсон).

Ключові слова : агресія, агресивність, агресивна поведінка, вербальна агресія, невербальна агресія, пасивна агресія.

Key words : aggression, aggressiveness, aggressive behavior, verbal aggression, nonverbal aggression, passive aggression.

Вправи

Завдання 1:

Складіть профіль агресивної особистості.

Завдання 2:

Групова вправа: «Театр внутрішніх голосів»

Ця вправа допомагає розібрати внутрішню структуру девіантної агресії, зрозуміти, що за нею майже завжди стоять інші, незадоволені потреби (страх, біль, безсилість), та знайти альтернативні шляхи вирішення.

Цільова аудиторія: підлітки (від 14 років), студенти, або дорослі в психотерапевтичних чи тренінгових групах.

Час проведення: 40–50 хвилин.

Хід вправи

1. Кейс-дизайн: етап 1 (10 хв).

Ведучий описує типову ситуацію девіантної агресії. Наприклад, *«Одинадятикласник Максим постійно провокує конфлікти з вчителями, кидає зухвалі репліки, а вчора штовхнув однокласника за те, що той випадково зачепив його рюкзак».*

2. Розподіл ролей («голоси»): етап 2 (15 хв).

Група ділиться на підгрупи, кожна з яких представляє один із «голосів» у голові Максима під час спалаху агресії:

- *«Голос захисту»* (агресія): чому він вважає, що треба бити першим?

- *«Голос страху/уразливості»:* чого насправді боїться Максим у цей момент?

- *«Голос соціуму»* (очікування інших): що від нього вимагає «вулиця» або батьки?

- *«Голос розуму»* (альтернатива): як можна реагувати інакше?

3. Діалог сил: етап 3 (15 хв).

Представники від кожної групи сідають у коло і починають дискутувати від імені своїх «голосів», намагаючись переконати Максима (роль якого може зіграти ведучий або один з учасників), як діяти в момент провокації з рюкзаком.

4. Рефлексія (дебрифінг): етап 4 (10 хв).

Обговорення з усією групою:

1. Чому «Голосу захисту» (агресії) так легко взяти гору?
2. Які приховані емоції (страх, сором) ховаються за девіантною поведінкою?
3. Як допомогти людині почути свій «Голос розуму»?

Питання для контролю та самоконтролю

1. Де проходить тонка межа між природною агресією (як інструментом виживання та захисту кордонів) та девіантною агресивною поведінкою?
2. Чому в деяких соціальних групах (наприклад, підліткових субкультурах чи кримінальних середовищах) агресія вважається не девіацією, а «нормою» та маркером статусу?
3. Як сучасна поп-культура (кіно, комп'ютерні ігри, соцмережі) впливає на легітимізацію агресії як девіації? Чи романтизуємо ми «красиве насильство»?
4. Чи можна вважати пасивну агресію (ігнорування, сарказм, токсичні коментарі) формою девіантної поведінки, чи це лише соціально прийнятний спосіб вираження гніву?

ПЛАН ПЗ № 6. Тема 9. Делінквентна та віктимна поведінка

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Поняття про делінквентну поведінку як форму девіації.
2. Умови формування делінквентної поведінки.
3. Протиправна мотивація та асоціальна спрямованість як механізми виникнення делінквентної поведінки.
4. Віктимна поведінка у підлітковому віці.

II. Практична частина

Завдання 1.

Кейс 1: Микола (17 років). Виріс у середовищі, де фізична сила вважається єдиним способом вирішення конфліктів, а робота за низьку зарплату – «долею невдач». Раніше притягувався за дрібні крадіжки.

Минулого тижня Микола разом із приятелями побив однолітка та забрав у нього дорогий смартфон. Свої дії пояснив так: «Він занадто крутого з себе вдавав, а мені якраз потрібні були гроші на подарунок дівчині. Тим паче, він слабкий – сам винен».

Завдання: опишіть, на основі кейсу, прояви компонентів механізму: *ознаки асоціальної спрямованості, протиправна мотивація, протиправна мотивація.*

Кейс 2: Олексій (19 років), студент. Почав займатися хакерством. Спочатку зламував сторінки знайомих заради розваги. Згодом викрав дані кредитних карток клієнтів інтернет-магазину. Вважає, що «багаті компанії не збідніють», а він «розумніший за їхню систему безпеки».

Запитання:

1. Опишіть, у чому полягає асоціальна спрямованість Олексія?
2. Виділіть основний мотив злочину. Це лише гроші чи щось інше?
3. Який внутрішній «захисний механізм» (виправдання) використовує хлопець, щоб зняти з себе провину?

Завдання 2.

Кейс №1: Олена (14 років), дуже сором'язлива, уникає зорового контакту, завжди погоджується з думкою більшості. В класі її часто ігнорують, а «лідери» групи регулярно змушують її виконувати за них домашні завдання або віддавати кишенькові гроші. Олена мовчить, бо боїться, що «буде ще гірше».

Кейс №2: Артем (15 років), прагне бути в центрі уваги. У новій компанії він почав насміхатися над фізичними вадами одного з хлопців, вихвалитися дорогим годинником батька та грубо коментувати дії оточуючих. У результаті вечірка закінчилася для Артема бійкою, де він отримав травми та втратив речі.

Завдання до аналізу:

1. Який тип віктимної поведінки демонструє кожен підліток?
2. Яку роль відіграє «потреба у визнанні» в обох випадках?

Завдання 3.

Практичне моделювання

Завдання: розробіть алгоритм «Безпечна відповідь» для підлітка, який потрапив у ситуацію тиску.

Ситуація: підлітка на вулиці зупиняє група однолітків і вимагає «дати спробувати» електронну сигарету або телефон, використовуючи маніпуляції («Ти що, мамин синок?», «Тобі шкода?»).

Заповніть форму відповіді:

1. Помилкова реакція...
2. Асертивна реакція...
3. Зовнішні ознаки впевненості...

Завдання 4:

Рефлексія

Спробуйте сформулювати 3 ознаки в поведінці підлітка, які подають потенційному агресору сигнал: «На цю людину можна напасти».

Ключові слова : делінквентна поведінка, кримінальна поведінка, антисоціальна поведінка, правопорушення, антисоціальна (психопатична особистість), віктимність.

Key words : delinquent behavior, criminal behavior, antisocial behavior, offense, antisocial (psychopathic personality), victimization.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння вікових та гендерних норм та їх відхилення».

Питання для контролю та самоконтролю

1. Що таке делінквентна поведінка та чим вона принципово відрізняється від інших форм девіантної (відхиленої) поведінки?
2. Розкрийте поняття «віктимність» та «віктимна поведінка». Чи є віктимність виключно вродженою рисою характеру, чи вона формується соціально?
3. Які основні форми делінквентної поведінки найчастіше фіксують серед неповнолітніх?

ПЛАН ПЗ № 7. Тема 10. Девіантна поведінка у дитячому і підлітковому віці

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Особистісні особливості дітей і підлітків з девіантною поведінкою.
2. Поведінкові реакції у підлітковому віці.
3. Психологічні синдроми дитячого і підліткового віку: демонстративність, негативна самопрезентація, позитивна самопрезентація і гіперсоціальність, тривожність, відхід від діяльності, соціальна дезорієнтація, сімейна та групова ізоляція.

II. Практична частина

Виконання ПОЗ. Програма для обов'язкового виконання (за алгоритмом розв'язання ПОЗ):

Етап практичної роботи:

- аналіз та інтерпретація отриманих даних, висновки за результатами дослідження психологічних особливостей особистості із девіантною поведінкою (на основі діагностики);
- конспект бесіди, в ході якої Ви представляєте клієнту (або особі, яка звернулась за допомогою) результати дослідження та окреслюєте основні напрями та прийоми корекційної роботи (демонстрація).

Ключові слова : реакція опору, реакція емансипації, реакція групування, реакція захоплення (хоббі), реакція відмови від діяльності (контактів), реакція імітації, реакція компенсації, демонстративність, негативна самопрезентація, позитивна самопрезентація і гіперсоціальність, тривожність, соціальна дезорієнтація, сімейна (групова) ізоляція.

Key words : resistance reaction, emancipation reaction, grouping reaction, hobby reaction, activity (contact) withdrawal reaction, imitation reaction, compensation reaction, demonstrativeness, negative self-presentation, positive self-presentation and hypersociality, anxiety, social disorientation, family (group) isolation.

Творче завдання

Творчий проєкт «Розкадровка вибору: сценарій одного підлітка»

Опис: учасникам пропонується стати сценаристами та створити інтерактивну розкадровку (комікс, текстовий квест або ментальну карту) життя підлітка, який демонструє певну форму девіації (наприклад, втечі з дому, дрібне злочинство, комп'ютерна адикція, агресія або саморуйнівна поведінка).

Головна фішка – історія повинна мати три точки розгалуження (точки вибору), де поведінка оточення змінює фінал траєкторії підлітка.

Алгоритм виконання завдання

1. Створення профілю (аватара): аналітичний етап.

Учасник описує персонажа: ім'я, вік (від 10 до 17 років), його оточення (сім'я, школа, друзі) та конкретну форму девіації. Важливо прописати «прихований детонатор» – чому саме підліток почав так поводитися (наприклад, розлучення батьків, цькування, гіперопіка).

2. Побудова лінії сюжету: сценарний етап.

Потрібно розписати сюжет із моменту, коли девіація стає помітною для соціуму. Сюжет має містити три ключові сцени, де дорослі (батьки, вчителі, поліція) або однолітки реагують на його поведінку.

3. Створення розвилок («ефект метелика»): креативний етап.

Для кожної з трьох ключових сцен учасник прописує два сценарії реакції оточення:

- реакція А (деструктивна/каральна): ігнорування, агресія у відповідь, тиск, сором (призводить до поглиблення девіації);
- реакція Б (підтримувальна/корекційна): активне слухання, пропозиція допомоги без засудження, медіація (веде до соціалізації).

4. Фіналізація та візуалізація: презентаційний етап.

Оформити проєкт у вигляді інтерактивної карти у Miro/Canva, презентації, де слайди мають гіперпосилання, або паперового плаката-коміксу.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Чим відрізняється поняття «девіантна поведінка» від вікових особливостей прояву кризи підліткового віку (сепарація, емоційна нестабільність)?

2. Які форми девіантної поведінки є найбільш характерними для дітей молодшого шкільного віку, а які – для підлітків?

3. Що таке «патохарактерологічні реакції» підлітків і як вони пов'язані з формуванням стійких девіацій?

4. Яка роль акцентуацій характеру (за К. Леонгардом або А. Личко) у виборі підлітком конкретного виду девіантної поведінки?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ І КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

ПЛАН ПЗ №8. Тема 13. Профілактика девіантної поведінки

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Специфіка психологічної роботи з девіантною поведінкою.
2. Зміст, рівні та основні форми профілактики девіантної поведінки.
3. Психолого-педагогічна підтримка дезадаптованих школярів.
4. Попередження прямих та опосередкованих десоціалізуючих впливів сім'ї.
5. Цілеспрямоване формування ціннісно-нормативних уявлень учнів. Статеве виховання та психосексуальний розвиток підлітків.
6. Соціально-педагогічна превенція процесу криміналізації неформальних підліткових груп.

II. Практична частина

1. Запропонувати 2 методики профілактики девіантної поведінки з підлітками (14 та 17 років).
2. Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння сучасних методів профілактики девіантної поведінки».

Ключові слова : профілактика девіантної поведінки, первинна, вторинна, третинна профілактика девіантної поведінки, превенція, організація соціального середовища, інформування, активне соціальне навчання, організація діяльності, мінімізація негативних впливів.

Key words : prevention of deviant behavior, primary, secondary, tertiary prevention of deviant behavior, prevention, organization of the social environment, information, active social learning, organization of activities, minimization of negative impacts.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння сучасних методів профілактики девіантної поведінки».

Питання для контролю та самоконтролю

1. У чому полягає принципова різниця між первинною, вторинною та третинною профілактикою девіантної поведінки? На яку цільову аудиторію спрямована кожна з них?
2. Які основні чинники ризику (біологічні, психологічні, мікро- та макросоціальні) має враховувати програма первинної профілактики?
3. Що таке «протективні чинники» (фактори захисту) в контексті превенції девіацій? Назвіть щонайменше три такі чинники на рівні особистості та на рівні сім'ї.

4. Чому залякування (наприклад, демонстрація шокуючих кадрів про наслідки наркоманії чи тюремного ув'язнення) визнано неефективним і навіть шкідливим методом профілактики? Яка альтернатива є дієвою?

ПЛАН ПЗ № 9. Тема 14. Психологічна корекція девіантної поведінки

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Принципи та зміст психологічної корекції девіантної поведінки. Модель корекційно-виховної роботи з підлітками.
2. Психологічна інтервенція у девіантну поведінку: подолання, корекція, реабілітація.
3. Психологічне консультування у роботі з девіантною особистістю. Сімейне консультування.
4. Особливості роботи «телефону довіри» як анонімного консультування особистості, схильної до девіантної поведінки.
5. Психолого-педагогічна підтримка соціально дезадаптованої особистості.
6. Ресоціалізація як організований соціально-педагогічний процес.

II. Практична частина

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння причин суїцидальної поведінки особистості»

Ключові слова : корекція девіантної поведінки, інтервенція у девіантну поведінку, анонімне консультування, психолого-педагогічна підтримка, ресоціалізація.

Key words : correction of deviant behavior, intervention in deviant behavior, anonymous counseling, psychological and pedagogical support, resocialization.

Вправи

Виконання ПОЗ (за алгоритмом):

Етап практичної роботи (надання психологічної допомоги (продемонструвати фрагмент консультативної бесіди, психотерапевтичної роботи, тренінгового заняття – на вибір)).

Питання для контролю та самоконтролю

1. У чому полягає принципова різниця між психологічною корекцією девіантної поведінки та психотерапією чи соціально-педагогічною реабілітацією?
2. Які особливості застосування когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) у роботі з девіантами? Чому цей напрям вважається одним із найефективніших для корекції агресивної та делінквентної поведінки?

3. Опишіть специфіку гуманістичного (клієнтоцентрованого) підходу в корекції девіацій. Як принцип «безумовного прийняття» Карла Роджерса працює з підлітками, які мають асоціальну поведінку?

4. Які існують протипоказання до проведення групової психокорекції для осіб із девіантною поведінкою? (наприклад, активна стадія залежності, виражені психопатичні риси).

ПЛАН ПЗ № 10. Тема 15. Основні форми психологічної корекції девіантної поведінки

I. Теоретична частина: зміст питання

1. Методи психологічної корекції девіантної поведінки.

2. Використання когнітивно-поведінкової моделі психотерапії у корекції девіантної поведінки: стимулювання позитивної мотивації, корекція емоційних станів, методи саморегуляції, когнітивне переструктурування, формування позитивної поведінки.

3. Можливості та обмеження використання психаналітичної та гештальттерапії у корекції агресивної, самоушкоджуючої і суїцидальної поведінки.

4. Особливості психологічної інтервенції у різні види девіантної поведінки:

- самоушкоджуючу та суїцидальну поведінку;
- агресивну поведінку;
- жорстоке ставлення до дітей;
- алкогольну і наркотичну залежність;
- делінквентність.

II. Практична частина

Диференціальний дизайн корекційної програми

Мета: навчитися аналізувати складні випадки девіантної поведінки, обирати адекватні форми психокорекції, визначати їхню послідовність та обґрунтовувати свій вибір з погляду клініко-психологічної доцільності.

Формат роботи: індивідуально або в малих групах (3–4 особи).

Час на виконання: 60–90 хвилин (або як самостійна домашня робота).

Хід виконання

1. Вибір та аналіз кейсу: 15 хв.

Оберіть один із запропонованих нижче кейсів (або візьміть реальний випадок із практики, змінивши персональні дані). Проаналізуйте форму девіації та виділіть три рівні проблеми: особистісний (симптоми клієнта), мікросистемний (сім'я, друзі) та макросистемний (школа/робота, закон).

2. Розподіл форм корекції (матриця): 30 хв.

Заповніть «Корекційну матрицю». Ви маєте розписати, що саме ви будете робити з цим клієнтом у межах кожної з чотирьох форм: індивідуальної, групової, сімейної та середовищної.

3. Таймлайн та логіка етапів: 20 хв.

Побудуйте хронологічний ланцюжок: з якої форми ви почнете і чому? Яка форма буде підтримувальною, а яка – завершальною? Опишіть критерії переходу з однієї форми на іншу.

4. Захист проєкту (презентація): 15 хв.

Презентуйте свій дизайн програми колегам або викладачу. Будьте готові відповісти на питання: «Чому ви вважаєте, що групова форма роботи не зашкодить клієнту на першому етапі?» або «Як ви подолаєте опір родини в сімейній формі корекції?».

Матеріали для роботи (на вибір)

Кейс А (агресивна + делінквентна поведінка): Артем, 14 років. Систематично влаштовує бійки, нещодавно був затриманий за дрібне хуліганство (розбив вікна в авто). Батько виховує Артема за допомогою фізичних покарань, мати займає позицію гіпоопіки (ігнорує проблему). У школі хлопця вважають «безнадійним».

Кейс Б (адиктивна + аутодеструктивна поведінка): Альона, 16 років. Має виражену залежність від соціальних мереж та комп'ютерних ігор (проводить там до 12 годин на добу), майже не спить, ріже стегна (селфхарм), щоб «зняти напругу», коли батьки намагаються забрати гаджети. Сім'я зовні благополучна, але емоційно холодна, від дівчини вимагають лише високих оцінок.

Шаблон для заповнення: «Корекційна матриця»

Учасники мають деталізувати кожен форму роботи для обраного кейсу:

Форма психокорекції	Конкретна мішень (на що спрямовано?)	Методи / Техніки (як саме працюємо?)	Очікуваний результат етапу
Індивідуальна	Приклад для Кейсу Б: зниження гострого емоційного болю, розбір причин селфхарму.	Техніки заземлення, щоденник емоцій (DBT).	Клієнтка заміщує порізи безпечними копінг-стратегіями.
Сімейна			
Групова			
Середовищна (еко-корекція)			

Ключові слова : когнітивно-поведінкова модель психотерапії, позитивна поведінка, поведінкове інтерв'ю, прийом оцінки негативних наслідків девіантної поведінки, позитивне підкріплення.

Key words : cognitive-behavioral model of psychotherapy, positive behavior, behavioral interview, method of assessing the negative consequences of deviant behavior, positive reinforcement.

Творче завдання

Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння причин суїцидальної поведінки особистості».

Питання для контролю та самоконтролю

1. Назвіть основні форми психологічної корекції девіантної поведінки. За якими критеріями психолог приймає рішення про вибір між індивідуальною та груповою формою роботи?

2. Які специфічні завдання вирішує сімейна психокорекція при роботі з підлітковими девіаціями, які неможливо розв'язати в ході індивідуальних зустрічей з дитиною?

3. Що таке середовищна корекція (вплив через мікросоціум, терапевтичні спільноти) та для яких категорій девіантів вона є найбільш ефективною?

4. Які переваги має групова тренінгова форма (наприклад, тренінг модифікації поведінки або розвитку соціальних навичок) при корекції агресивної поведінки підлітків?

ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ, КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Рейтингова оцінка знань відрізняється від традиційної більш широким інтервалом балів, які диференційовані відповідно до складності матеріалу, що контролюється його обсягом, рівнем самостійності освоєння тощо.

Поточний контроль здійснюється шляхом проведення опитування, захисту повідомлень, презентацій. На практичних заняттях практикується експрес-опитування, виступи здобувачів вищої освіти зі складних питань, дискусії, колоквіуми тощо.

Рейтингова оцінка знань забезпечує:

- мотивацію здобувачів вищої освіти до систематичної роботи впродовж семестру;

- підвищенням ролі самостійної роботи та ролі індивідуального навчання;

- розширення можливостей для розкриття здібностей здобувачів вищої освіти, розвитку їх творчого мислення; підвищення ефективності роботи викладача.

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти під час практичних занять проводиться за такими критеріями:

1. Розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

2. Активна участь під час опитування, диспуту, бесіди тощо;

3. Оцінювання поточного рівня знань через Moodle/GoogleClassroom;

4. Результативна участь у роботі наукового гуртка.

При оцінюванні результатів самостійної роботи здобувачів вищої освіти увага приділяється ступеню засвоєнню знань використання умінь та навичок дослідника.

Рейтингова оцінка знань здобувачів вищої освіти з дисципліни

№ з/п	Форма контролю	Контроль протягом семестру	Максимальна / мінімальна кількість балів
1.	Робота в аудиторії (опитування, диспут бесіда тощо)	10	2-1
2.	Розробка психологічного тренінгу	1	5-3
3.	Робота в Moodle/GoogleClassroom	10	2-1
4.	Робота на семінарському (практичному) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії)	1	4-3
5.	Публікація наукових робіт	1	5-4
6.	Підготовка презентацій, індивідуальних завдань	2-1	5-4
7.	Виконання завдання для самостійної роботи (домашнього завдання)	10	3-2
8.	Участь у неформальних заходах освіти	2	3
	Усього (балів)	x	100-60

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання заліку в тестовій формі. До заліку допускається здобувач вищої освіти, якщо за виконання всіх поточних і контрольних заходів, передбачених протягом семестру, набирає 60 і більше балів. У цьому випадку оцінка з дисципліни складається з суми балів, які здобувач отримав протягом семестру, і суми балів за залік (1-40 балів).

За будь-якої форми освіти перелік, зміст та оцінка роботи і знань здобувача є ідентичною.

Критерії оцінки відповідей на питання, що виносяться на залік, наступні:

- «зараховано» – здобувач вищої освіти дав правильні і вичерпні відповіді на поставлені теоретичні питання, в яких він показав достатній рівень знань та наявність всіх поточних і контрольних заходів, передбачених протягом семестру;

- «не зараховано» – здобувач вищої освіти дав неправильні відповіді, в яких він продемонстрував значні прогалини у знаннях з основного програмного матеріалу та не отримав протягом семестру суми балів достатньої для допуску до заліку.

За будь-якої форми освіти перелік, зміст та оцінка роботи і знань здобувача є ідентичною.

№ ЗМ	Форма контролю	Кількість заходів	Оцінка в балах		Сума балів	
			min	max	min	max
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий модуль 1.						
1	Робота в аудиторії (опитування, диспут, бесіда тощо)	6	1	4	6	10
	Підготовка презентацій, індивідуальних завдань	2	2	5	2	10
	Робота в Moodle/GoogleClassroom	8	1	2	8	10
	Робота на семінарському (практичному) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії)	8	1	5	8	10
Разом за змістовим модулем 1					24	40
Змістовий модуль 2.						
2	Робота в аудиторії (опитування, диспут, бесіда тощо)	11	1	2	6	11
	Підготовка презентацій, індивідуальних завдань	2	2	3	4	11
	Робота в Moodle/GoogleClassroom	11	1	2	8	11
	Робота на семінарському (практичному) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії)	11	1	4	8	11
Разом за змістовим модулем 2					26	44
Інша індивідуальна робота протягом вивчення дисципліни						

	Публікація наукових робіт, презентацій, індивідуальних завдань	1-2	4	5	4	10
	Участь у неформальних заходах освіти	2	3	3	6	6
					60	100
Залік					X	X
Разом з курсу дисципліни					61-100	100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти, та шкала оцінювання – залік

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	(зараховано)
82 – 89	B	(зараховано)
75 – 81	C	(зараховано)
64 – 74	D	(зараховано)
60 – 63	E	(зараховано)
35 – 59	FX	(не зараховано) з можливістю повторного складання
0 – 34	F	(не зараховано) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова література

1. Вавринів О. С. Організація та проведення психологічних і соціальнопсихологічних досліджень : практичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 116 с.
2. Вашека Т. В., Долгова О. М. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. / Нац. авіаційний ун-т. Київ : НАУ, 2018. 203 с.
3. Диса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2024. 77 с.
4. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
5. Кузьменко В. В., Диса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. 68 с.
6. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
7. Москаленко В. Залежність - родинна хвороба. Київ : Сучасна психологія, 2022. 416 с.
8. Мудрик А. Б. Психологія залежної поведінки : навчальний посібник. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2022. 236 с.
9. Пихтина Н., Пихтин М., Федорченко Т. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти : навч. посібник. Київ : КНТ, 2018. 376 с.
10. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Теоретичні питання вікової психології : навчальний посібник для закладів вищої освіти. Ніжин : Ніжиський державний університет ім. М. Гоголя, 2023. 232 с.
11. Психодіагностика в клінічній психології : навч. посіб. / уклад. : Л. М. Співак, А. М. Османова. Київ : Університет «Україна», 2023. 146 с.
12. Седих К. В., Моргун В. М. Делінквентний підліток : навчальний посібник із психопрофілактики, діагностики та корекції протиправної поведінки підлітків для студентів психологічних, педагогічних, соціальних, юридичних спеціальностей та інтернів-психіатрів. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 272 с.
13. Теслюк В. М., Савицька І. М., Буцик І. М. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2024. 520 с.
14. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
15. Цільмак О. М., Онішкевич А. Д. Технології психологічного консультування : підручник. Одеса : Астропринт, 2023. 212 с.

2. Додаткова література

16. Вітюк Н. Р. Психологія конфлікту в таблицях і схемах: навч. посіб. Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2014. 172 с.

17. Гошовська Д. Т. Психологія девіантної поведінки : метод. рекомендації до практичних занять. Луцьк, 2013. 68 с.
18. Гошовська Д. Т. Спеціальна психологія та методика педагогічнокорекційного тренінгу : навч.-метод. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 220 с.
19. Гошовський Я. О. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посіб. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2010. 286 с.
20. Гошовський Я. О. Психологія депривації : навчально-метод. посіб. Луцьк. 2013. 275 с.
21. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2012. 400 с.
22. Лучинкіна А. Профілактика девіантної поведінки. Ч. 1 Київ : Главник, 2008. 127 с.
23. Лучинкіна А. Профілактика девіантної поведінки. Ч. 2 Київ : Главник, 2008. 127 с.
24. Лобанова А. С. Соціально-психологічні аспекти роботи з підлітками, схильними до девіації. Київ : Каравела, 2012. 367 с.
25. Мамайчук І. І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2012. 117 с.
26. Михайлишин У. Б. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 9. Харків : УНЦЗУ, 2011. С. 191-199.
27. Михайлишин У. Б., Ільїна В. М. Вплив акцентуацій характеру на агресивну поведінку підлітків. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 2(55). С. 83-100.
28. Михайлишин У. Б. Вплив міжособистісних відносин на формування адиктивної поведінки у юнацькому віці. Михайлишин У. Б. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3(53) Том 1. С. 165-183.
29. Михайлишин У. Б. Вплив суспільних та особистісних чинників на агресивність делінквентних підлітків. *Вісник Нац. ун-ту оборони України*. 2012. Вип. 4 (29). С. 198-205.
30. Михайлишин У. Б., Щур О. Я. Вплив темпераменту на міжособистісні стосунки підлітків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3 (53). С. 164-179.
31. Михайлишин У. Б. Детермінанти розвитку негативних емоційних станів, що сприяють делінквентним формам поведінки неповнолітніх. *Освіта регіону : Політологія, Психологія, Комунікації* . 2013. Вип. 4 (34). С. 268-274.

32. Михайлишин У. Б. До проблеми правової соціалізації неповнолітніх делінквентів. *Бочаровські читання* : матеріали науково-практичної конференції, (м. Харків, 29 березня 2013 року). Харків : ХНУС, 2013. С. 127-129.

33. Оржеховська В. М. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: орієнтовна програма для системи післядипломної педагогічної освіти. Київ, [б. в.], 2007. 63 с.

34. Перепелюк Т. Д. Психологія девіантної поведінки : методичні вказівки для студентів. Умань : ПП Жовтий, 2011. 96 с.

3. Інформаційні ресурси

35. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Теоретична частина. Київ, 2016. 188 с.

Навчальне видання

ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і
самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести

Укладач: **Борко** Тетяна Миколаївна

Технічний редактор: Т. М. Борко

Комп'ютерний набір і верстка: Т. М. Борко

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,0
Тираж 100 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкт видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.